

І. І. Кривецький,

кандидат економічних наук,

ORCID 0000-0001-8620-8360,

e-mail: zdgal@ukr.net,

Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Постановка проблеми. Сучасною тенденцією розвитку національної економіки є зростання частки туристичних послуг у структурі ВВП і споживання. У туристичну галузь інтенсивно інтегруються новітні інформаційно-комунікаційні технології, електронна торгівля та інші ресурси інформаційної економіки. Такі процеси зумовлюють пошук країнами з нижчою конкурентоспроможністю туристичної сфери нових механізмів з удосконалення управління туристичною галуззю та державної політики щодо розвитку туризму, формування туристичної інфраструктури країни відповідно до міжнародних стандартів, використання потенціалу туристичних ресурсів. Такі зміни стосуються, зокрема, й України. Ці механізми мають відповідати макроекономічній стратегії розвитку сфери туризму й тактики туристичної діяльності, а також обґрунтованим конкретним заходам щодо впровадження інноваційних форм організації туристичної діяльності і принципів сталого розвитку економіки туристичної галузі.

Актуальні умови господарювання вимагають пошуку шляхів підвищення ефективності діяльності окремих галузей національного господарства, регіонів і держави загалом. У цьому аспекті особливої уваги заслуговує сфера туризму, що є однією з найбільш перспективних, динамічних і прибуткових галузей світового господарства. Водночас зі зростанням популярності туризму як сучасного елемента якості життя, визнанням його однією з важливих сфер економіки зросла і потреба в статистичному забезпеченні управління туристичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні конкурентне середовище вимагає нових підходів для оцінки соціально-економічної продуктивної роботи об'єктів сфери туризму шляхом удосконалення системи статистичних показників [1, с. 291]. Саме тому важливе значення мають показники статистики туризму, взаємозв'язки між ними та порядок їх розрахунку.

Аналізуючи вітчизняні фахові джерела, можна зазначити, що О. Милашко виокремлює такі групи системи показників: іноземний туризм, внутрішній туризм, екскурсійна діяльність, зарубіжний туризм, туристична індустрія, зайнятість у туризмі, економічні показники туризму.

У затверженому Методологічному положенні зі статистики туризму 2011 року [2, с. 14-17] внесено показники щодо кількості колективних засобів розміщення (КЗР) / дитячих закладів оздоровлення та відпочинку із розподілом їх за типами, кількості розміщених осіб за окремими категоріями, разом із іноземцями, одноразової місткості та кількості номерів у КЗР / дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, тривалості перебування у КЗР / дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, кількості туроператорів та показники, які характеризують їх фінансово-господарську діяльність, а також відносні показники охоплення дітей оздоровленням, коефіцієнт використання місткості, середньої місткості КЗР.

Основні розробки систем показників статистичного аналізу туризму досліджувалися вітчизняними науковцями. Так О. Гуцалюком та О. Заворуєвою [3] сформовано три групи показників: показники моніторингу туристичного ринку, показники оцінки економічної ролі туризму та показники, які характеризують туристичні ресурси.

Водночас Ю. Бондар та Н. Легінькова [4] виокремлюють показники оцінки ефективності трудових ресурсів, фінансових результатів туристичного підприємства, економічної ефективності туризму, а також макроекономічні показники, які визначаються на основі системи.

Ці дослідження зробили вагомий внесок у статистичне забезпечення туристичної діяльності, але водночас потребують систематизації та удосконалення відповідно до сучасних умов функціонування національної туристичної галузі.

Метою статті є аналіз чинної системи оцінки ефективності функціонування туристичної сфери, а також систематизація та узагальнення системи показників для потреби статистичного аналізу стану та розвитку туризму в Україні.

Для досягнення мети було сформульовано та вирішено такі завдання:

- розкрити сутність і особливості функціонування туристичної галузі в сучасних умовах;
- дослідити інформаційно-методичне забезпечення аналізу туристичної галузі;

– обґрунтувати систему показників для використання в статистичному аналізі туристичної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Закону України «Про туризм» від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР [5] та з урахуванням рекомендацій зі статистики туризму Всесвітньої туристичної організації в Україні розроблено Методику розрахунку обсягів туристичної діяльності [6]. Вона визначає систему показників, єдиних за змістом та зіставним на всіх рівнях державного управління в Україні та на міжнародному рівні, які характеризують обсяги туристичної діяльності та вплив туризму на економіку регіону. Але ця методика не охоплює всі аспекти туристичної сфери.

Система показників статистики туризму – це сукупність взаємопов'язаних числових характеристик статистичних показників, які всебічно характеризують стан і розвиток процесів та явищ туристичного господарства у відповідних умовах часу та регіону (світу, країни, області, міста тощо).

На наш погляд, принципами для формування такої системи показників мають стати:

– системний підхід, встановлення затвердженого переліку показників для різних рівнів господарювання й управління, переліку конкретних стратегічних і тактичних цілей та відповідних їм показників ефективності;

– орієнтованість на соціально-економічну ефективність діяльності об'єктів сфери туризму.

Розглянемо групи показників, які безпосередньо впливають на розвиток туризму як складової економіки регіону. Будь-яке підприємство, в тому числі і туристичне, насамперед прагне отримати максимальний ефект від здійснення своїх господарських операцій. Ефективність підприємства туристичної сфери визначають як відношення результатів його діяльності до витрат, спрямованих на їх якісне досягнення (використання).

Отже, значення групи показників ефективності туристичної діяльності зумовлено тим, що на їх основі можна здійснювати аналіз доцільності капіталовкладень у сферу туризму, розробляти стратегію поведінки підприємства, проводити фінансовий аналіз туристичної діяльності. В інформації, яка отримується в результаті розрахунків цієї групи показників, насамперед зацікавлені підприємства туризму та потенційні інвестори в туристичний бізнес.

Показники, які відносяться до групи моніторингу, визначаються специфікою предмета дослідження, метою і завданнями аналізу. У міжнародній туристичній методології прийнято, що туризм робить не тільки прямий внесок у розвиток економіки (отримання доходу підприємствами індустрії туризму), а й непрямий (залучення в туристичну діяльність супутніх галузей). Тому ЮНВТО рекомендує до застосування якісного універсального показника непрямого впливу туризму на економіку країни або туристичного мультиплікатора [7].

Непрямий вплив здійснюється за рахунок повторних витрат, зроблених туристом у певному регіоні. Засоби, які турист витрачає в місці призначення, утворюють дохід, що спричиняє ланцюгову реакцію «витрати – дохід – витрати». Отже, дохід, одержуваний від одного туриста, перевищує суму, витрачену ним у певному місці призначення. Це зумовлено ефектом мультиплікації.

Основними джерелами доходу від туризму слугують: фінансові ресурси, витрачені туристами на оплату готелів, харчування, транспорту, розваг та ін.; податки, стягнуті з туристів і з доходів комерційних підприємств; мито; оренда; гроші від продажу сувенірів як місцевого виробництва, так і імпортованих; прибуток від продажу товарів, необхідних як у подорожі, так і для використання в «домашніх умовах» [8, с. 136-142]. Гроші туристів починають повністю «працювати» на економіку регіону, коли туристичне підприємство купує місцеві товари і послуги. Дотепер туристичний мультиплікатор офіційно не застосовувався в міжнародній статистиці як обов'язковий показник, а використовується в деяких країнах як експериментальний.

Елементи туристичних ресурсів забезпечують перебування туристів у певній місцевості та ознайомлення з її багатством і неповторністю. Стан туристичного потенціалу та їх удосконалення визначається рівнем розвитку туристичної галузі. Рівень розвитку цієї галузі залежить від державної політики з питань власності, підприємництва, оподаткування, а також від існуючого попиту та кон'юнктури ринку.

Фінансово-економічне забезпечення туристичної галузі є системою взаємовідносин, що визначає принципи, джерела і форми фінансування суб'єктів господарювання, діяльність яких спрямована на створення комплексного туристичного продукту та задоволення потреб населення у туристичних послугах.

Таким чином, основною метою фінансового забезпечення туристичної галузі є створення сприятливого середовища щодо виокремлення, розподілу та залучення фінансових ресурсів для ефективного і збалансованого розвитку туризму. Ще одним фінансовим аспектом функціонування туристичної галузі є забезпечення фінансовими ресурсами туристичних підприємств, більшість із яких – малі, де існують проблеми із власними фінансовими ресурсами.

Вплив туризму на національний економічний розвиток виявляється у підвищенні ділової активності та розширенні виробництва товарів і послуг у результаті збільшення платоспроможного попиту за рахунок іноземних та місцевих екскурсантів. З економічної точки зору, привабливість туризму як галузі, що надає послуги, полягає у більш швидкій окупності вкладених коштів та отриманні доходу у вільноконвертованій валюті.

У багатьох країнах туризм входить у першу трійку провідних галузей держави, розвивається швидкими темпами і відіграє важливе соціальне та економічне значення, оскільки він: збільшує місцеві доходи; створює нові робочі місця; розвиває всі галузі, пов'язані з виробництвом туристичних послуг; розвиває соціальну та виробничу інфраструктури у туристичних центрах; активізує діяльність народних промислів і розвиток культури; забезпечує зростання рівня життя місцевого населення; збільшує валютні надходження.

Систематизуючи все вищесказане та для характеристики розвитку туризму в Україні, наголосимо, що дуже важливе значення має визначення системи показників у цій сфері, взаємозв'язків між ними та порядку їх розрахунку.

Всю сукупність цих показників, на нашу думку, можна поділити на наступні групи:

- 1 група: показники, які характеризують туристичні ресурси;
- 2 група: показники фінансово-економічної діяльності суб'єктів у туризмі;
- 3 група: показники моніторингу туристичного ринку;
- 4 група: показники ефективності туристичної діяльності;
- 5 група: показники впливу на національну економіку.

Показники, які характеризують туристичні ресурси, охоплюють:

- кількість природних об'єктів: ландшафтні, бальнеологічні (лікувальні грязі, мінеральні води);
- кількість історико-культурних об'єктів: археологічні, архітектурні, техногенні;
- кількість об'єктів туристичної інфраструктури: туристичні підприємства, колективні засоби розміщення, транспортні перевезення, харчові заклади.

До групи показників фінансово-економічної діяльності туристичних суб'єктів належать такі, як:

- обсяг реалізованих послуг або виручка від реалізації послуг туризму;
- показники використання робочої сили (продуктивність праці, рівень витрат на оплату праці);
- показники використання виробничих фондів (фондовіддача, оборотність оборотних засобів);
- собівартість послуг туризму;
- прибуток;
- рентабельність;
- фінансові показники (платоспроможність, ліквідність, фінансова стійкість, валютна самокупність).

До показників моніторингу туристичного ринку відносять:

- об'єм туристичного потоку (кількість іноземних туристів, громадяни України, які виїжджали за кордон, внутрішні туристи);

- туристичні витрати (сума коштів, витрачених туристами в період поїздки на території країни, регіону);

- обсяг платних послуг, що надається підприємствами туріндустрії;

- інші показники моніторингу (розмір середньої заробітної плати в різних галузях туріндустрії, зайнятість, обсяг інвестицій у сферу туризму).

Показники ефективності туристичної діяльності охоплюють:

- кількість працюючих у сфері туризму;
- кількість суб'єктів туристичної діяльності;
- кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності;
- показники роботи суб'єктів туристичної діяльності;

- витрати суб'єктів туристичної діяльності на послуги сторонніх організацій, що використовуються при виробництві туристичного продукту;

- чистий прибуток суб'єктів туристичної діяльності;

- коефіцієнт покриття витрат;

- коефіцієнт окупності витрат.

Показники впливу на національну економіку містять:

- використання сателітних рахунків (проміжне споживання, валова додана вартість, витрати на кінцеве споживання, ВВП);

- експорт та імпорт товарів, пов'язаних з туризмом;

- вплив показників на платіжний баланс;

- наявність та рух основного капіталу;

- туристичний мультиплікатор.

Слід зазначити, що використання показників вищенаведених груп дає детальне та структуроване уявлення про параметри розвитку туристичної галузі та відображає вплив туризму на економіку країни. Слід зазначити, що Всесвітньою туристичною організацією (ВТО) рекомендується розраховувати економічну роль у галузі туризму за допомогою сателітних рахунків.

За методологічними поясненнями ВТО [9], сателітні рахунки туризму – це структура виміру, заснована на концепціях, визначеннях та класифікаціях системи національних рахунків, що розвинена з метою забезпечення визначення ймовірного ступеня економічного внеску сектору туризму.

Висновки та перспективи подальших розвідок. На основі проведеного дослідження виокремлено п'ять основних груп показників, які можуть використовуватися для статистичного аналізу туристичної діяльності та забезпечать визначення економічної ролі туризму в житті країни чи туристичного регіону.

Подальша робота спрямовуватиметься на визначення важелів зростання соціально-економічної цінності туризму через розроблення сателітних рахунків як методологічної основи для визначення його впливу на економіку регіонів. Для розроблення

сателітних рахунків туризму важливим є визначення міцності зв'язку між кожним виокремленим видом діяльності і туризмом.

Вирішення завдання базується на формуванні міжгалузевого балансу, який нині розраховується за обмеженою кількістю галузей і на цьому етапі не

може слугувати основою побудови сателітних рахунків туризму. Визначення системи показників його статистики дозволить ідентифікувати та аналізувати міжгалузеві зв'язки, які впливають на розвиток туристичної інфраструктури і супутніх видів діяльності.

Література

1. Манцуров І. Г., Єріна А. М., Мазуренко О. К. та ін. Економічна статистика: підручник: у 2 ч. – Ч. 1. Макроекономічна статистика / за наук. ред. чл. -кор. НАНУ І. Г. Манцурова. Київ: КНЕУ, 2013. 325 с.
2. Милашко О. Г. Статистика туризму: навчальний посібник. Одеса: ОДЕУ, 2010. 168 с.
3. Гуцалюк О. М., Речиць О. С. Туризм як стратегічна галузь національної економіки в управлінні бізнес-процесами. *Business process management in tourism: collective monograph*. Poznan: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I w Poznaniu, 2020. P. 33-44.
4. Бондар Ю. А., Легінькова Н. І. Organizational-economic mechanism of ecological tourism development. *Вісник післядипломної освіти «Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2021. № 18 (47). С. 162-180. DOI: [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-18\(47\)-162-180](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-18(47)-162-180).
5. Про туризм: Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1282. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 13 Ст. 180.
6. Методологічні положення зі статистики туризму: Наказ Державного комітету статистики України від 23.12.2011 р. № 372. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Світова туристична організація UNWTO. URL: <http://www.unwto.org/>.
8. Мальська М. П., Рутинський М. Й., Білоус С. В., Мандюк Н. Економіка туризму: теорія та практика: підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 544 с.
9. Всесвітня туристична організація. URL: <http://www.world-tourism.org>.
10. Hutsaliuk O., Bondar Iu., Sereda N., Babych O., Shchoholieva I. Organization and management of the development of ecological tourism in a circular economy. *E3S Web of Conferences*. 2021. Vol. 255. Art. 01026. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202125501026>.
11. Hutsaliuk O., Smutchak Z., Sytnyk O., Krasnozhon N., Puhachenko O., Zarubina A. Mass labour migration in the vector of international tourism as a determinant sign of modern globalization. *Turismo: Estudos & Práticas (UERN), Mossoró/RN, Caderno Suplementar*. 2020. Vol. 3. URL: <https://geplat.com/rtep/index.php/tourism/article/view/517>.

References

1. Mantsurov, I. H., Yerina, A. M., Mazurenko, O. K. et al. (2013). Ekonomichna statystyka: pidruchnyk: u 2 ch. – Ch. 1. Makroekonomichna statystyka [Economic statistics: textbook: in 2 parts – Part 1. *Macroeconomic statistics*]. Kyiv, KNEU [in Ukrainian].
2. Mylashko, O. H. (2010). Statystyka turyzmu [Tourism statistics]. Odessa, ODEU [in Ukrainian].
3. Hutsaliuk, O. M., Rechyts, O. S. (2020). Turyzm yak stratehichna haluz natsionalnoi ekonomiky v upravlinni biznes-protseamy [Tourism as a strategic sector of the national economy in business process management]. *Business process management in tourism: collective monograph*. (pp. 33-44). Poznan, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I w Poznaniu [in Ukrainian].
4. Bondar, Iu. A., Lehinkova N. I. (2021). Organizational-economic mechanism of ecological tourism development. *Visnyk pisladyplomnoi osvity. Seriya «Sotsialni ta povedinkovi nauky» – Bulletin of Postgraduate education. Social and Behavioral Sciences Series*, 18 (47), pp. 162-180. DOI: [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-18\(47\)-162-180](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-18(47)-162-180).
5. Pro turyzm: Zakon Ukrainy vid 18 lystopada 2003 r. № 1282 [On tourism: Law of Ukraine dated November 18, 2003 No. 1282]. (2004). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 13, Art. 180 [in Ukrainian].
6. Metodolohichni polozhennia zi statystyky turyzmu: Nakaz Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy vid 23.12.2011 r. № 372 [Methodological provisions on tourism statistics: Order of the State Statistics Committee of Ukraine dated 23.12.2011 No. 372]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
7. Svitova turystychna orhanizatsiia UNWTO [World Tourism Organization UNWTO]. (n.d.). Retrieved from <http://www.unwto.org> [in Ukrainian].
8. Malska, M. P., Rutynskiy, M. Y., Bilous, S. V., Mandiuk, N. (2014). Ekonomika turyzmu: teoriia ta praktyka [Tourism Economics: Theory and Practice]. Kyiv, Center for Educational Literature. 544 p. [in Ukrainian].
9. Vsesvitnia turystychna orhanizatsiia [World Tourism Organization]. Retrieved from: <http://www.world-tourism.org> [in Ukrainian].
10. Hutsaliuk, O., Bondar, Iu., Sereda, N., Babych, O., Shchoholieva, I. (2021). Organization and management of the development of ecological tourism in a circular economy. *E3S Web of Conferences*, 255, Art. no. 01026. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202125501026>.
11. Hutsaliuk, O., Smutchak, Z., Sytnyk, O., Krasnozhon, N., Puhachenko, O., Zarubina, A. (2020). Mass labour migration in the vector of international tourism as a determinant sign of modern globalization. *Turismo: Estudos & Práticas (UERN), Mossoró/RN, Caderno Suplementar*, 3. Retrieved from <https://geplat.com/rtep/index.php/tourism/article/view/517>.

Кривецький І. І. Особливості інформаційно-методичного забезпечення управління розвитком туристичної галузі

У статті розкривається важливість інформаційно-методичного забезпечення аналізу діяльності туристичної галузі на основі вдосконалення системи статистичних показників. Проаналізовано стан та проблеми подальшої систематизації та наближення до сучасних умов функціонування національного туристичного господарства.

Метою статті є аналіз чинної системи оцінки ефективності функціонування туристичної сфери, а також систематизація та узагальнення системи показників для потреби статистичного аналізу стану та розвитку туризму в Україні.

У процесі дослідження для розв'язання конкретних завдань використано загальнонаукові методи пізнання: діалектичний, системного аналізу, узагальнення, порівняння.

Сформовано групи показників, які дають детальне та структуроване уявлення про параметри розвитку туристичної галузі та відображають вплив туризму на економіку країни. Виокремлено групи статистичних показників, які можуть бути використані для статистичного аналізу туристичної діяльності та забезпечення визначення економічної ролі туризму в житті країни чи туристичного регіону.

Запропоновано подальше дослідження важелів зростання соціально-економічної цінності туризму через розроблення сателітних рахунків туризму як методологічної основи для визначення його впливу на економіку регіону.

Ключові слова: система показників; інформаційно-методичне забезпечення; розвиток туризму; туристична галузь; статистичний аналіз; управління туризмом.

Kryvetskyi I. Peculiarities of Informational and Methodical Support for Managing the Development of the Tourism Industry

The article reveals the importance of information and methodological support of the analysis of tourism industry activity which is based on the improvement of statistical indicators. The state and problems for further systematization are analysed. The approximation of national tourism economy to modern conditions is shown.

The article analyses the current evaluation system efficiency of the tourism industry, as well as ordering and generalization of metrics for statistical analysis of the needs of the state and development of tourism in Ukraine.

The study uses general scientific methods of knowledge for solving specific problems: dialectical method, system analysis method, method of synthesis, method of comparison.

The groups of indicators that give a detailed and structured overview of the development of the tourism industry and reflect the impact of tourism on the economy have been formed. The groups of statistical indicators that can be used for statistical analysis of tourism and providing economic definition of the role of tourism in life or tourist region have been separated.

A further study of levers of growth of social and economic value of tourism by developing tourism satellite accounts as a methodology to determine its impact on the economy of the region is proposed.

Keywords: system performance; informational and methodical support; tourism development; tourism industry; statistical analysis; tourism management.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2024